

LENGÜİSTİK VE LENGÜİSTİKLE İLGİLİ BİLİMLER

Dr. NECİP ÜÇÖK

Lengüistik Doçenti

Kısaca söyleyecek olursak, adının da bize bildirdiği gibi, "lengüistik dilden bahseden bir ilimdir,, deriz. Fakat bu cümlenin iyice anlaşılabilmesi için, dilin ne demek olduğunu bir parça incelememiz gerektir:

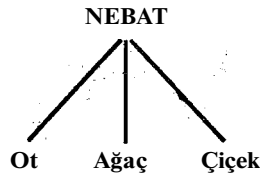
İnsanlar, Önceleri mimik, el ve ayak, kaş ve göz hareketleriyle maksatlarını anlatıyorlardı. Gerçekten birbirinin dilinden hiç anlamıyan bir kaç kişiyi bir araya kaparsak, bir zaman sonra onların kendi kendilerine mimik ve ilâhinden başlayarak sesleri dayanan bir "anlaşma vasıtası,, vücuda getirdiklerini görürüz. İşte bu "anlaşma vasıtası,, nâ biz "dil,, adını veriyoruz. Bu yönden tetkik edildiği zaman, aşağıda göreceğimiz gibi, dil, bir semboller sisteminden ibarettir demek doğru olur. Hayvanların da muayyen bazı duyum (ihyas) ların tesiri altında bazı sesler çıkardıkları bir gerçektir: Köpeklerin bir şeyi haber vermek için havlamaları, kedilerin dışarıda soğukta kaldıkları vakit yalvarırcasına miyavlamaları veya maymunların tehlike karşısında bağırışıp arkadaşlarına haber vermeleri gibi, fakat bunların hiç birisi duyum sesleri olmaktan öteye geçemezler. İleride de göreceğimiz gibi, dil, yüksek düşünceye bağlı olup insan oğlunun en kıymetli hususiyetlerinden birini teşkil eder. Bu noktadan tetkik edilecek olursa, dil, insanla hayvan arasında hayvanın aşamıyacağı bir sınırdır.

Dil, ciğerlerden çıkan havaya hançere, ağız, dişler ve ilâh. tarafından şekil verilmesi ile teşekkül eden ses sistemlerinin üzerine kurulmuş bir anlaşma vasıtasıdır. Bizim bütün hislerimiz: görme, işitme, elle yoklama ve ilâh. işaretlerden veya uyarımlardan (tenbih) ibarettirler; dil de işitme duygusuna sıkı sıkıya bağlı bir işaretler sistemidir; yani ses işaretleriyle bizim duyum (ihyas) dünyamız temsil edilmiş olur. Dil, soyut (abstrakt) bir mefhumdur. O, insan oğlunun düşünme faaliyetine verilen umumî bir addır. Dilde en küçük birlik kelimedir. Seslerden teşekkül eden kelimeler işitme duygusuna ait olan işaretlerden ibaret buldukları için burada, kelime ile tabiattaki medlülü arasında bir bağ bulunup bulunmadığı meselesi kendini göstermektedir. Bu mesele yunanlıları da uzun zaman ilgilendirmiştir. Platon, Kratylos adındaki eserinde bu meseleye dokunmuş, kelime tabiattaki medlülü ile tam bir tetabuk halinde midir, yoksa kelime ile gösterdiği şey arasındaki münasebet ihtiyar ve anlaşmaya mı bağlıdır? sorusunu incelemiştir. Burada Platon birinci, yani kelime ile medlülü arasında tabii bir münasebet bulunduğu şikkını kabul ediyor. Böyle bir fikir doğru olamaz; çünkü kelime eşyanın kendi-

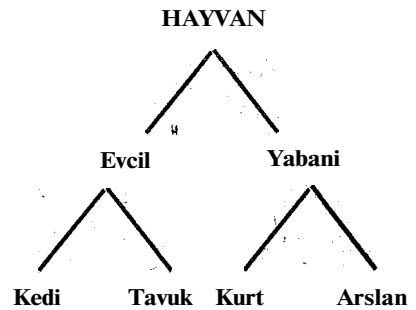
sini değil, o şeyin bizim zihnimize bıraktığı hayalini gösterir; bu itibarla da eşyanın bünye ve yapılışını kelime ile anlayamayız. Hem sonra eşyanın hayalleri insandan insana değiştiği içinde böyle bir tetabuka imkân yoktur. Bundan dolayı dil, dış âlemi değil, ancak dış âlemin bizde bıraktığı hayallerin topunu aksettirir. Ms. "İşte *bir ağaç !.*", dediğimiz zaman kendimizin ve karşımızdakinin zihninde bir ağaç hayali canlanmıştır veya canlaür. Bu hayal *ağaç* kelimesinin gösterdiği mefhumdur, yoksa bizim işaret ettiğimiz *ağaç*'ın ta kendisi değildir. Bu yüzdendir ki, her ferdin zihninde canlanan hayale göre, *ağaç* başka başka şekiller arzeden

İşte, zihnimizin kudreti sayesinde elde edilen bu hayaller belleğimizde (hafıza) nizama konur ve bu suretle mefhumlar vücut bulmuş olur. Bu itibarla mefhumların teşekkülü mevcudiyetini kelimelere borçludur diye biliriz. Bu nizam ve intizama sokuş sırasında algımız (idrâk) nezaret vazifesini görür. Halbuki tabiatta böyle bir nizam mevcut olmadığına göre kelimelerle tabiattaki medlulleri arasında tam bir tetabuk bulunmaz. Tabiatta *Nebat* veya *Hayvan* diye bir şey yoktur; ancak olsa olsa Çeşitli cins ve neveleriyle *ot*, *ağaç*, *çiçek* vardır ki, bunları bir bir araya toplıyarak analizler ve sentezler vasıtasıyla *Nebat* ve daha başka mefhum ve kelimeleri yaratıyoruz. Yahut bir takım yaratıklar mevcuttur biz onlara, yine zihnimizin bir ödevi neticesi olarak, *kedi*, *tavuk*, *hırt* ve *arслан* adlarını vermiş, onları *evcil* ve *yabani* olriak üzere başlıca iki kategoriye ayırmış ve sonra bunları da toparlıyarak *hayvan* mefhumunu yaratmışız. (Şekil 1 ve 2),

İşte bunun içindir ki, iptidaî kalmış bir çok kavimlerin dillerinde Ms. *sarı su*, *kirli su*, *temiz su* velhasıl suyun çeşitli cins ve neveleri için bir" sürü kelime mevcut olduğu halde, sadece .SU mefhu-

(Şekil 1)

(Şekil 2)

munu anlatmağa yarıyacak bir kelimeye tesadüf edilmemektedir. Yine Afrika kavimlerinden bazılarında başlı başına bir *YIKAMAK* mastarı mevcut olmadığı halde *çamaşır yıkamak*, *bulaşık yıkamak*, *el yıkamak*, *güz yıkamak* ve ilâh. gibi türlü türlü *YIKAMAK* şekillerini gösteren tam ondokuz kelime vardır¹.

Tabiatta hudut yoktur; fakat biz kelimelerle tahditler yapmış oluyoruz. Ms. tabiatta sonsuz renkler bulunduğu halde, biz onları bir kaç

¹ E. Weisgerbey *Muttersprache und Geistesbildung-*, Göttingen, 1929, S, 74 ötesi.

nüansı *üç-mavi, kırmızı, sarı* kelimelerini takarak adlandırmak suretiyle sınırlandırmış oluyoruz. Harpte yaralanmış olan bir kimse cemiyetin bir ferdi olmak dolayısıyla öğrenmiş olduğu renklerin adlarını, yani onlara ayırmış olduğumuz kelimeleri unutmuyor,⁰ binaenaleyh tabiatın zıddına olarak zihninde mevcut olan bu sınırlardan eser kalmıyor. Biz Ms. *hayvan, nebat* hatta *ağaç* ve ilâh. kelimeleriyle merhumları ifade etmekteyiz. Görülüyor ki, düşünüş hayatımızda kelimeler mefhumların yerlerine geçmişlerdir.

Bir mefhumu veya bir kelimeyi anlayabilmek için dört esas şartın mezcudiyeti lâzım gelir:

1 — Psikolojik umumî mefhum,

2 — Tali hayal veya hayaller,,

3 — Kelimenin bizde uyandırdığı hayalle birlikte duyduğumuz hislerin tonları (bu da kelimeyi teşkil eden seslere bağlıdır) ve

4 — Vaziyet icabı mefhumun malik olduğu hususi mana.

Örnek olarak Ms. *Ekmek* kelimesini ele alalım:

1-- *Ekmek* deyince hepimizin zihninde umumî bir hayal canlanmaktadır. Bu bayal fertten ferde değişmekle beraber şüphesiz ki, onun bütün şahıslarda müşterek olan tarafı vardır.

2 — Biz zihnimizde hasıl olan hayallerin muntazam bir surette çağrımı (tedaisi) ile düşünürüz. Bu sırada da her umumî mefhumla birlikte zihnimizde bir takım tali hayaller belirir ki, bunlar da asıl mefhumun anlaşılmasına yardım ederler. Buradaki tali hayaller Ms. *buğday, arpa, un, hamur, su, francala* ve ilâh. gibi şeyler olabilir. Çağrımın bir çok çeşitleri olduğu gibi, hiç şüphe yok ki, zihnimizi en çok kurcalayanlar daima *ak-kara, düz- yuvavarlak, francala-kara ekmek* gibi birbirinin zıddı olanlardır.

3 — Bundan başka bir de kelimenin bizde uyandırdığı hayalin bir duyma tonu vardır; bu kelimenin dış yapılışına, yani kelimeyi teşkil eden seslere bağlıdır. Ms. tekrarlamadan kaçındığımızı bir tarafa bırakacak olursak, neden bazı cümlelerde *göndermek* bazılarında da *yollamak* diyoruz?. Bu kelimelerin her ikisi de aynı anlamın ifadesi değil midirler, bir şeyi veya kimseyi bir yere veya kimseye iletmek manasına gelmezler mi?. İşte burada biz bu iki kelimenin dış şekillerine, yani çıkardıkları seslere bağlıyız. Bunları işittiğimiz veya düşündüğümüz zaman, bunların zihnimizde husule getirdikleri duyuların tesiri altında kalarak, yazarken veya konuşurken *göndermek* veya *yollamak* kelimelerinden birini seçiyoruz.

4 — Vaziyet icabı mefhumun malik olduğu hususi manaya gelince: Ms. *ekmek yiyorum* dediğimiz zaman, o anda vaziyet icabı mefhumun malik olduğu hususi mana yüzünden *ekmek* mefhumu hakkında zihnimizde türlü türlü hayaller teşekkül eder : açsak, fırından yeni çıkmış nar gibi kızarmış bir firancala, toksak, alelade bir ekmek tehayyül ederiz.

İşte bu dört nokta umumî mefhumu bize anlatmağa hizmet eder.

Bu böyle olmakla beraber, nasıl oluyor da zihnimizdeki hayalleri birbirine karıştırmıyoruz?. Yeni hayallerin sınırları nasıl tayin edilir?. Bu suale şimdiye kadar verilen cevaplar içerisinde en iyisi Ferd. de Sâussure'ün cevabı olmuştur. De Sausaure¹ : "Mefhumlar birbirlerini sınırlandırır. Ms. bir taraftan sarı öbür taraftan mavi olmayan her şey yeşildir.,, diyor.

Biz konuştuğumuz sırada farkında olmadan kelimelerin muhtevalarını; yani hayalleri de kaptığımız için, çocuk konuşma ile birlikte düşünmeyi de öğrenir. Zira mefhumların yerlerine geçen kelimeler, düşünme binasını kurmağa yarıyan taşlardır. Bundan dolayı düşünmenin kendisine mahsus ruhî kanunlara göre vukua geldiğim, kelimelere tabi olmadığını düşünmek büyük bir hatadır. Bunun gibi dilin, yalnız ve sadece bir zamanlar kazanılmış olan zihnî muhtevaları işaretler halinde dışa vermekle mükellef olduğu fikirinde bulunmak da yanlıştır. Çünkü çokluk işaretleri olan rakamlarla nasıl hesap yapıyorsak, mefhum işaretleri olan kelimelerle de düşünürüz; yalnız Ve ancak kelimelerin yardımı ile mefhumlar teşkil etmeyi ve düşünmeyi öğrenmiş bulunuyoruz.

İnsanlarda zihnin çalışış tarzı ayrı ayrı olduğu için, düşünme de muhtelif şekillerde kendini gösterir ve bu suretle yıllar boyunca kelimelerin ifade etmiş oldukları anlamlar da değişirler. Bazı kimseler muhtelif milletlerde mefhumların birbirine benzediğini fakat kelimeyi teşkil eden seslerin ayrı ayrı olduğunu söylerler. Fakat böyle bir fikir katıyen hatıra gelemez; bu fikrin yanlışlığını ispat için hehrangi bir lûgata göz atmak kâfidir. Orada anadilin bir kelimesine mukabil hemen her zaman bir çok mefhumları sıralanmış görürüz. Eğer böyle bir fikir doğru olsaydı, Ms. islâm dünyasının *Keyif* kelimesini ve gene Ms. almancaya *BehagHchkeit*, *behagliche Rahe*, *gute*, *ausgelüssene Laune*, *Frohsinn*, *Heiterkeit* ilâh kelimeleriyle tercüme etmezdik. Muhakkak ki *Keyif* kelimesinin ifade ettiği mefhumla buraya sıraladığımız kelimelerin anlamlarının tetabuk ettikleri noktalar vardır; fakat bunlar hiç bir zaman birbirlerine tıpa tıp uymazlar. Sonra Ms. frans. *l'esprit*, alman *Witz* veya *Geist*, ingil. *Gentelmen* mefhumlarını ifadeye yarıyacak, bunlara noktası noktasına uyan bir kelime, binaenaleyh mefhumu başka dillerde bulmak pek güçtür, hatta kabil değildir. Görülüyor ki, mefhumların dış şekilleri olan kelimelerden başka onların ifade ettikleri anlamlar da muhtelif milletlerde birbirine tamamen benzememektedirler. Ancak bazan bu anlamların birbirlerini kestikleri sahalarda mevcut olabilir. Öyle ise her kelimenin ifade ettiği mefhum içerisinde duygunun da büyük bir rolü ve tesiri vardır. Hatta bir zamanlar aynı dil grubuna mensup olup sonradan ayrı ayrı milletler teşkil eden cemaatların

¹ Cours de linguistique generale 3 üncü baskı, 1931, S. 159

dillerinde aynı kökten gelen kelimelerin, anlam bakımından birbirine benzemedikleri görülür. Ms. lat. *virtus* "kahramanlık, fazilet, erkeklik,, kelimesi, her ikisi de "erkek, insan,, manasına gelen bir kelimedenden, yapılmış olduğu halde, biç bir zaman grek. *andria* kelimesi ile mana bakımından aynı değildir. Bu sebeple bazı kimselerin yapmağa yeltendikleri gibi, Volapük, Esperanto nevinden uluslar arası bir dil teşkil etmek ilim bakımından imkânsızdır.

Hiç şüphe yok ki, dil, yalnız konuşmada açığa vurulmuş olur (yazı konuşmanın başka bir şeklidir); fakat o, bazı kimselerin karıştırdıkları gibi, sadece bir anlaşma vasıtası olmadığı için dil deyince akla yalnız "konuşma,, gelmemelidir. "Konuşma,, dilin bir tezahüründen ibarettir, fakat bunun gibi "düşünme,, de yine dil eliyle kaim olduğundan, o da dil dediğimiz yüksek varlığın bir tezahürü değil midir? Şu halde DİL=KO-UŞMA demek pek yanlışır; çünkü konuşma olmadan da dil yine mevcut olabilir. Netekim "düşünme,, de dilin bir tatbik şeklidir. Konuşma dilin duyularımıza hitap eden bir tezahür şeklidir (yazı göz duyumuza dayanan bir konuşmadır). Halbuki düşünme karşısında biz kendi kendimizyiz. Böyle olunca da konuşma ile düşünme arasında bir fark gözetmek lâzım gelir. Sadece bu iki iş dilin tatbikatından ibaret değildirler; yukarıda söylediklerimizden anlaşılacağı üzere, işitme ve anlama da dile tabi fonksiyonlardır.

Şüpesiz insan oğlu gerçekten bir dile sahiptir. Bir dile sahip olmak demek sadece kelimelere değil, aynı zamanda o kelimelerin bir araya getirilmesi tarzına, sentaksa sahip olmak demektir; yani dil organlarının vücuda getirdikleri sentaks şekilleri sıkı sıkıya düşünme tarzına bağlıdır. Konuşmadan da dil mevcut olabileceğine göre, bunu dilsizlerde pek âlâ görebiliriz, konuşmanın üstünde teker teker fertlerin dile sahip olmaları keyfiyeti vardır. Bu itibarla dil objektif bir şeyin evsafıdır. Şimdi bir soru karşısında bulunuyoruz, Dil organları bizim için ne meydana getirirler?.. Bu soruya Weisgerber¹ pek doğru olarak "dile sahip olma, insan oğlu-için icabeden yerde lâzım gelen açığa vurma vasıtalarını hazırlar.,, cevabını veriyor ve "gözümün önünde bir renk Ms. *kahverengi* görüyorum. Bu hususta bir şey. açığa vurma istediğim anda, dil organizmim harekete geçer *kahverengi* kelimesi işe karışır, ondan sonra da şu kelime açığa vurma vasıtası olarak emrime hazırır, "misalini gösterdikten sonra haklı olarak bunun pek sathî bir görüş olduğunu ilâve ediyor. Bazı âlimlerin iddialarına göre düşünme alçak sesle yapılan bir konuşmadır; konuşma ve düşünme birbirlerine giriftirler.² Böyle bir fikir bütün bütün doğru olamaz. Gerçekten düşünce bazan alçak sesli bir konuşmadan ibaret olabildiği gibi bazan da konuşma ile hiç ilgisi olmayabilir.

¹ Ş. g. e. S. 11.,

² Karl Vossler. Geist und Kultur in der Sprache, Heidelberg 1925, S. 228..

Kelimeler fikrî hayatımızın, binasını vücuda getiren birer kerpiçten ibaret olduklarına göre, düşünme ve algı (idrak) insan diline tabi fonksiyonlardır. Böyle olunca da dil hakkında şu noktaları belirtmek doğrudur:

1 — Dil, dünyaya entellektüel olarak şekil vermek demektir.

2 — Her kelime biri sese ait, öbürü derunî olan, birbirinden ayrılamıyan iki kısımdan teşekkül eder. Sese ait olan kısım kalıplaşmıştır, derunî olan kısım ise mefhumların uyandırdıkları duygulardır.

3 — Konuşma birliği cümle, dilde en küçük birlik de kelimedir.

4 — Rakam işaretleri nasıl hesabın yerine geçerse, kelime adını verdiğimiz işaretler sistemi de dilin yerini tutar. Bu suretle psikolojik fonksiyonlar mihanikleştirilir ve zihnimizin yapacağı işten tasarruf edilmiş olunur.

5 — Biz düşünmemizin hayat verilmiş birer uzvu olan kelime işaretleri vasıtâsiyle düşünürüz. Ses işaretleri bütün hayallerin bağlı buldukları biricik teşekküldür.

6 — Dilin malik olduğu mefhumlar psikolojiktirler. Gene bütün mefhumlar ilimden öncedirler, yani a priori dirler. Onları birbirine ancak tenkidî bir şekilde çalışan âlim bağliyabilir.

7 — İşte bu kelime işaretleri vasıtâsiyle dünyayı anlarız.

8 — Bir dilin derunî formu, mefhum yönünden o dilde dünyaya şekil verme ve sentaks bakımından kelimelerin birleştirilmesi tarzıdır. İşte dilin estetik tarafı da zaten bu sentaks bahsinde kendini gösterir. Bir milletin varlığı ve öteki milletlerden farkı yine dilde açığa çıkar. Ms. neden latinler nehir için *altus*, yani "yüksek» kelimesini kullanırlar da aynı dil gurubuna mensup olan Almanlar tief "derin» ve biz Türkler de yine *derin* kelimesini kullanırız. Çünkü latinler nehre nehirin dibinden de bakmasını bilirler.

9 — Konuşma ve düşünme teker teker kelimelerden teşekkül edebilir ve birbirlerine benziyebilirler, fakat mutlaka böyle olmaları mecburi değildir. Yüksek psikolojik düşünme dil olmadan imkânsızdır.

10 — Asıl olan umumî tehayyüldür. Umumî tehâyâyülden sonra kelime rengini ve tesirini kaybeder.

11 — Bu sırada fertten bahsetmek pek yanlışdır. Dilin âmilleri her şeyin üstünde bulunan sosyal ve objektif kudretlerdir, insan topluluklarıdır.

12 — Kelimenin asıl manâsiyle tam bir tercüme yapmak imkânsızdır. Dilde vaki her değişikliğin arkasında insan oğlu vardır¹.

Başlangıçta insan için yalnız konkret olan şeyler mevcuttu. Fantazirffiz aşkın kudretinde, ölümün ve korkunun dehşetinde, zafer neşe-

¹ Bu noktaları sayın hocam Prof. Hermann Gfintert'in 1936 yaz sömesterinde Heidelberg'de okuduğu «Grundfragen der Sprachforschung» adındaki ders notlarından aynen alıyorum.

sinde beşer üstü mevcudiyetlerin tesirlerini gördü. Bir zamanlar somut olarak düşünülen bu kuvvetler yavaş yavaş solarak soyutlaştılar. Bu yüzden hâlâ "geçenin kara etekleri",nden, "kin ve nefretin insanı öldürdâğû,,nden bahsediyor, "aşk beni harab etti,, diyoruz. Gene müşahhaslaştırmaya, bu somutlaştırmaya karşı duyduğumuz bilinçdışı (gayrî şuûrı), meyilde dinin, sanatın ve dilin köklerini bulmaktayız. Çünkü burada tabiat Ve insan usu birbirine dolaşmaktadır.

Yukarıda söylediklerimizi toplayarak şu neticeyi çıkarabiliriz: Kelimelerin physis yani tabiattaki maddelere uygun oluşu, bahis mevzuu değildir. Kelimeler düşünme binasını kurmağa yarıyan taşlar olduklarına ve dil de kelimelerden teşekkül etmiş bulunduğuna göre dil, insan topluluklarının zihinlerinin bir yaratığı, insanın' düşünme işine verilen soyut bir mefhumdur. Şu halde dünyada ne kadar dil birlikleri, yani insan toplulukları varsa, o kadar da yine onlar eliyle vücut bulmuş dil mevcuttur. İnsan toplulukları olmadan hiç bir dil teşekkül edemez, onları bir arada tutan da gene dildir.

Dil bir milletin en kutsal malıdır. Dilin en küçük birliği kelime ve konuşmada en küçük birlik cümledir. Dil insan topluluğunun her ferdini ayrı ayrı birbirine bağlayan, birliğin kendisine atalarından kalmış çelik bir bağ olduğuna göre, insan topluluklarının gelenekleri, dünyayı görüş tarzları hulâsa kültürleri kendisini ö topluluğun dilinde gösterir. Bu itibarla bir milletin dili, p milletin en emin tarih kaynaklarından biri, tarihî oluşunun aynasıdır. Dil birliğin talihi ve tarihi dilde meydana çıkar ve dildeki tehavvüller de o milletin tarihindeki değişikliklerin aksetmesinden başka bir şey değildir. Buna eh güzel örnek olarak Türk ve Osmanlı tarihleri ile bu asırlarda ona muvazi giden Türk dili üzerindeki islâm ve acem tesirlerini gösterebiliriz. Bu Bakımdan dil, sadece konuşmadan ibaret değildir; o, bir kültür kompleksidir. Fert için dil bir kaide, bir nizam, bir kıymet ölçüsüdür. Şu halde dil ferdin üstünde bir kudrete maliktir. Bu yüzden her isteyen kimse dilin yapısını bozamaz, onda değişiklikler yapamaz. Değişiklikleri dil birliğinin kabullenmesi, onu benimsemesi lâzımdır,' yoksa yapılan değişiklikler bir müddet için yalancıkdan kökleşmiş gibi görünseler bile, sonradan yavaş yavaş ortadan kaybolurlar. Tehavvül bakımından dil ile fert arasındaki münasebet tıpkı geleneklerle fert arasındaki münasebetlere benzer, yani bir şahıs dilediği gibi nasıl geleneklerde bir değişiklik yapamazsa, o dilde de böyle bir tehavvül yapmak mevkiinde değildir. Bu sebepten fert ile cemiyet arasında sürüp giden sonsuz bir savaş mevcuttur.

Şu halde görülüyor ki, dilin iki cephesi vardır:

1 — İnsan oğlunu hayvandan ayıran mümeyyiz fark mahiyetinde bir vakıa olarak dil,

2 — İnsanları birbirine bağlayan, insan topluluklarına topluluk vasfını veren, bu itibarla sosyal olduğu kadar tarihi de olan dil.. Fakat dilin bu iki cephesi birbirinden ayrılmaz.

Dil sosyal bakımdan tetkik edilecek olursa, kısaca şunlar gözümüze çarpar: Bir dil topluluğu içerisinde ve muayyen sahalarda dahilinde yine o millete mensup fertler tarafından konuşulan, fakat ana dilden hemen hemen tamamen başka olan bir şekiller kompleksi' vardır ki, biz bunun adına Lehçe veya'Diyalekt diyoruz. Dil topluluğunun ruhu işte bu lehçelerde kendini gösterir. Bundan başka bir dil içerisinde ayrı ayrı camiaların da dilleri vardır. Bunlar arasında Jargon, Argo gibi camia dillerini sayabiliriz» Jargon, kendi mensuplarının dışındakiler tarafından anlaşılacak istemiyenlerce meydana getirilmiş bir dildir: Ms. hırsızların veya mekteplilerin jargonu gibi: "*Bugün gene astık !.*„ mekteplilerin dilinden alınmış bir deyimdir. Argo ise, bir grup insan tarafından kendilerini ana dili konuşanlardan ayırt etmek maksadiyle yaratılmış ve bir çok yabancı dillerden de toplanılmış büyük bir kelime hazinesine sahip olan bir dildir. Önceleri argo denilince külhanbeylerinin, aşağılık bir hayat sürenlerin dili anlaşılıyordu; fakat sonra bu kelimenin manası cemiyetin yüksek tabakalarını da: içine almıştır. Bugün ms. âlimlerin, yüksek okul talebelerinin artistlerin argosu mevcuttur. Pek ilgilendiriri bulduğum için, halkın aşağı, fakir tabakasına ait plan bir deymi söylemeden geçemeyeceğim: Külhanbeyi şöyle söyler: "*Ölüsü kandilli!* „ veya "*Ölüsü kınalı!* „ işte bu iki kelimelik deyimlerde ben, zengin, kapısında uçakları, seyisleri, kâhya ve dadıları bulunup da fakirlerin sefalet içinde göçüp gitmelerine aldırış etmeyen, fakat kendileri öldükleri zaman tabutları başında kandiller yakılan, cesetleri kınalara gömülen eski zaman aristokrat paşalarına karşı fakir ahalinin duyduğu kin ve nefreti görmekteyim. Argo deyip de geçmek, onu küçümsemek olmaz. Unutmamalıdır ki, bugünkü Fransız dili Latin argosunun ve asker dilinin üstüne kurulmuştur.

Buradan da anlaşılacağı üzere, bir dil içerisinde bunlardan mada ayrıca bir de muhtelif sınıfların dilleri vardır: asker dili, denizci dili, avcı" dili ve nihayet âlim dili. Ekseriyetle bunlardan ana dile bazı deyimler girer. Ms. "*yelkenleri suya indirmek* „ denizci dilinden, "*saçmalamak* „ da avcı dilinden Türkçeye geçmiştir. Âlim dili dediğimiz- bu bilgilerin dilinde bazan en işidilmedik yabancı kelimelere tesadüf ederiz. Bu vakıta her dil ve her millet için doğrudur. Çünkü âlimlerin hepsi değilse de bir çoğu bu hususta bencildir, kendi dilinde en anlaşılmasız yabancı kelimeyi ilk kullanmış olmak " şerefini,, kendisi kazanmak ister.

Bu suretle dilin ne demek olduğu bir parça olsun anlaşıldıktan sonra, şimdi bu yazıya başlarken söylediğimiz cümleyi bir az inceliyelim ve lengüistik demekle nasıl bir ilmi anlatmak istediğimizi kısaca açalım :

Lengüistik, bir dilin veya bir dil grubunun bütün tezahürlerini kendi aralarında veya başka dillerdeki şekillerle mukayese eden ve ondan neticeler çıkaran bir ilimdir. Bu itibarla o, bir çok ilimlerden teşekkül etmiştir veya bir çok ilimlerle pek yakından ilgilenir: Dilin temelini

teşkil eden kelimelerden bahsettiğine, kelimeler de ses sembollerinden vücut bulmuş olduklarına göre, lengüistik fizikî bir ilimdir. Sesler ise insanın konuşma uzuvlarının çalışmaları neticesi husule geldikleri ve kulak vasıtasıyla işitildikleri için o, fizyolojik ilimlere de dokunur. Nihayet boş kalıplardan ibaret olan kelimelerin muhteva kazanmaları ruhî bir hâdise olduğundan lengüistik ruh bilimi de ilgilenir. Fakat esas itibarıyla o sosyolojik bir ilimdir. Çünkü insan camiaları olmadan, yukarıda da söylediğimiz gibi, hiç bir dil düşünülemez bile. Sosyolojik bir ilim olmak bakımından tetkik edilecek olursa, sosyolojik ilimler nasıl tarihî ilimlerse, öylece lengüistik de tarihî bir ilimdir. Zira tarihî ilimler gibi, lengüistğin konusu da bir dilde veya bir dil grubunda,, geçmişte vukua gelmiş hâdiselerin tetkikidir. Bu noktayı bir parça daha açacak olursak, şöyle, söyleyebiliriz: Her dilin, bir insan topluluğunun malı olmak dolayısıyla, doğuşu, ana (unsur) öğelerinin bir kanuna tabi olarak şekil değiştirip büyüyüş ve nihayet ölüşü vardır. İşte bütün bu safhaları tetkik ettiğinden lengüistik tarihî bir ilimdir. Bu gördüklerimizi göz önünde bulundurarak diye biliriz ki, lengüistik araştırmalarda metod iki türlüdür: birincisi tarihî metod, ikincisi umumî metod. Gerçekten de bu böyle olmakla beraber her iki metod da birbirinden ayrılmaz; onları birbirinden ayırmamıza imkân yoktur. Yukarıdaki izahatımızdan anlaşılacağı üzere her âlim, psikolog, fizyolog, fizikçi, etnolog ve ilâh., dili kendi zaviyesinden tetkik edebilir fikrinde bulunabiliriz. Evet fakat onların bu tetkikleri hiç bir zaman lengüistik bir tetkik olamaz; elde ettikleri sonuçların hepsi de lengüistğin dışında kalır.

Dillerin doğuşları hakkında bir çok nazariyeler mevcuttur. Onları buraya sıralamaya lüzum görmüyorum. Bunlardan bir kaçını da bütün dillerin bir asıldan çıkmış olduklarını iddia eder. Meşhur babil kulesi efsanesini hepimiz biliriz. Bu efsanenin doğru olup olmadığını, yani bütün insanların bundan binlerce yıl önce bir dil kullanıp kullanmadıklarını tetkik için elimizdeki lengüistik vasıtalarımız henüz kâfi değildir, bilgilerimiz de o derece terakki etmiş bulunmamaktadırlar. Böyle bir fikirde belki hakikatten bir zerre bulunabilir. Ancak dillerin istihale geçirmelerinin sebeplerini, bütün tarihî olayların sebepleri gibi, sosyete de aramalıdır. İnsan topluluklarının hayatında vukua gelecek her değişiklik, hemen veya aradan bir müddet geçtikten sonra, kendini doğrudan doğruya veya bir aracı eliyle o topluluğun dilinde gösterir. İşte lengüistik bunları da az çok araştırmakla etnolojiden de fazlasıyla yardım görür.

Eskidenberi bazı âlimlerin zihinlerini bir soru kurcalamaktaydı. O soru şu idi: "Aeeba lengüistik tabî bir ilim midir?,, Bu soruya vereceğimiz cevap gayet kesindir: "Hayır!... Fakat lengüistik ancak seslerden bahsettiği zaman bir tabiat ilmi olabilir; yoksa o, yukarıda da söylediğimiz gibi, sosyolojik, bu itibarla da tarihî bir ilimdir.,,

Lengüistik etnoloji ile yakından ilgilendiği, folklor da etnoloji içerisinde girdiği için, lengüistik araştırmalarda folklorlardan da istifade edilir. Bir misal verelim: türkçedeki "*sucuk gibi terlemek*" sözünün anlaşılması için, tatlı sucuk yapılırken bir aralık terletmek üzere örtüler altına konulduğunu bilmek lâzımdır.

Son yıllarda Almanya'da dilin ırk bakımından tetkik edilmesi lâzım geldiği fikri ortaya atıldı. Halbuki ufak bir inceleme dilin ırk ile hiç bir ilgisi bulunmadığını, lengüistik ile antropolojinin ayrı ayrı şeyler olduğunu meydana koyar. Eğer insan topluluklarının kafa taslarının kısalığı, uzunluğu, gözlerinin maviliği, karalığı, çekiklik ve aleladeligi, saçlarının kıvrık ve düzlüğü o toplulukların dilleri üzerinde de tesirini göstermiş olsaydı, kuzeyde oturup şimal ırkına dahil sayılan san saçlı mavi gözlü almanların konuştuğu dilin güneyde oturan kara saçlı, koyu renk gözlü almanların konuştuğu dilden bütün bütün ayrı olması icabederdi. Halbuki her iki yerin sakinleri de aynı almancayı -tabii diyalekt farkları ile- konuştuğu halde ırk bakımından aynı evsafi göstermemektedirler.

Coğrafi âmillerin insan dili üzerinde büyük bir tesir yaptığı tesbit edilmiştir. Bu âmiller arasında başlıcası iklimdir. İklimin insan dili üzerindeki tesiri yalnız fizyolojik bakımdan değil, bundan daha önemli olarak dilin tannanlığı, rengi ve tonu, yani dilin dış yapısı üzerinde vakidir. İklim tesirini önce insan topluluklarının âdetlerinde, birbiri ile olan münasebetlerinde gösterir, sonra bu tesir o milletin dilinde de belirir. Sıcak memleketlerde vokal çoktur, konsonant yığılmaları hiç göze çarpmaz. Halbuki soğuk diyarlarda konsonant yığılmaları pek fazladır. Çünkü sıcak memleket ahalisi tabiatın bir parça tenbel olur ve bunun neticesi olarak büyük bir emek sarfına ihtiyaç hissettiren konsonant yığılmalarını telaffuz etmekten çekinir. Buna karşılık soğuk memleketlerde oturanlar nisbeten daha enerjiktirler; bu gibi konsonant yığılmaları onların sevdikleri şeylerdir. Misal olarak Kafkas ve İsviçre dillerini gösterebiliriz. Bu dillerin her ikisi de konsonant yığılmalarından yana pek zengindirler. Halbuki bir sıcak memleket dili olan İtalyanca, vokali çok, musikili aksanı olan bir dildir.

İklimin fazla tesir ettiği dillerde ayrı ayrı zevklerde teşekkül eder. Müzik ve giyinme tarzının aksine olarak dil, bir anlaşma vasıtası olmak dolayısıyla, bir dilbirliğine muhtaçtır. Bu yüzden bir dilin foneme ait olan kısmı bir milletin, veya bir millet içinde hâkim olan herhangi bir tabakanın nüfuzu altındadır. Burada tabiatıyla mazinin de büyük bir rolü vardır. Çünkü, modada veya mimaride olduğu gibi, dilde kökünden değişmeler yapmak imkânı yoktur.

Sıcak memleketlerde, insan soğuk olan memleketlerden daha ziyade sosyete adamıdır. Şu halde insan sıcak memleketlerde formların ince bir zevkle teşekkülüne daha fazla dikkat eder. Zevkte böyle bir çıkar, kendini san'at ve edebiyatta gösterir. Tabii ki böyle bir - zevk cere-

yanından dil de kendine düşeni almadan olamazdı. Konsonant yığılmaları italyanlar için barbarca bir teşekküldür; fakat öte taraftan soğuk memleketlerde oturanlar, şimal halkı, bunu severler. Onlar içinde bir dilde vokallerin çokluğu o dilin-erkekliğini, erkeklik karakterini kaybedip kadınlaştığını gösterir. İndogermenee kelimelerin başlarında ve sonlarında Önceleri konsonant yığılışmaları mevcuttu; fakat hintçede ve farscada, onlar gibi sıcak memleketlere göçen latinlerin dillerinde bu karâkter yavaş yavaş ortadan kalktı. Halbuki germen dillerinde böyle konsonant yığılışmaları hâlâ çok görülen belirtilerdendir.

Arazinin insan dili üzerindeki tesirleri de büyüktür. Sakin olmyan yerlerde oturan, veya uzak mesafelerden konuşmağa mecbur olan milletlerin dillerinde vokallere fazlasiyle tesadüf edilir. Zira bu gibi halde insanların sözlerinde kullandıkları kelimelerden ancak vokaller iştilir; konsonatlar kelimeleri işitenler tarafından vokallere eklenmek mecburiyetindedirler. Bu yüzden havai dilleri cümlelerinde sırf vokallerden teşekkül eden kelimelere çok rastlarız¹. Görülüyor ki, bir memleketin coğrafi bünyesi ve iklimi, yani kısaca söylenecek olursa, coğrafi şartlarda dil üzerinde büyük tesirler yapıyorlarmış. Şu halde lengüistik, tarihî bir bilim olmakla beraber, önün gibi, sıkı sıkıya coğrafya ile, coğrafi şartlarla da ilgilenmektedir diyebiliriz.

Bu arada son 35-40 yıl içerisinde fransız âlimleri tarafından bu âlimlerin başında Gillieron ve Edmont'u sayabiliriz, l'*Atlas lengaistique de la France* adındaki atlasla ortaya atılmış olan yeni bir lengüistik kolundan bahsetmek yerinde olur. Bu lengüistik koluna biz coğrafi lengüistik adını veriyoruz. Coğrafi lengüistiğin esas gayesi halihazır kullanışlara göre kelimelerin tarihlerini, tasriflerini, sentaks gruplarını yeniden tesbit etmektir. Bu tesbit ve parçalama işi tesadüfün tesiriyle vücut bulmamıştır. Yüzyıllar boyunca husule gelen bu şekiller tarihî birer olaydır ve tabiatıyla insanın tabi olduğu coğrafi ve mahallî şartlar altında vukua gelmiştir. Coğrafi ve mahallî şartların ise, insan dilinin teşekkülü üzerinde yaptığı tesiri yukarıda gördük. Bu lengüistik yolu ile yaptığımız mütalaalarımızda önce kelime ve formları bozarız, sonrada parçaları birleştirerek yeni bir bina vücuda getiririz².

Biz lengüistik tetkiklerimizi gerek yaşıyan dillerde, gerekse ölü dillerde, gramerler üzerinde yapmaktayız. Adına gramer dediğimiz şekiller kompleksi çağrılardan (tedai) ve benzetmelerden meydana gelmiş bir teşekküldür. Çocuk zamanla öğrendiği gramer formlarına benzeterek kelimeler veya tasrifler yapar. Ms. üç yaşındaki bir kız çocuğunun *bastırmak*, *ugdurmak* gibi fiillere benzeterek *çıkartmak* yerine *çıkıdirmek* demesi gibi.. Çağrılar her yönden birbirleriyle münasebettedirler ve birbirlerine karşılıklı tesir yaparlar. Bu suretle meydana

¹ H. L. Koppelman, Klima und Spraehe (Anthropos XXIX, S, 127 otesi),

² Albert Dauzat, La geographie linguistique, Quatrieme mille, Paris 1922.,

gelen bir şekil revaç bulduğu zaman tutunur, aksi halde tutunamaz. Dildeki şekiller asla mantıkî değildirler. Dilin doğruluğunu anlayabilmek için yalnız ve yalnız bir mihenk taşı vardır, o da kullanım tarzıdır. Dil, ruhî kanunlara tabidir, fakat mantık kanunlarına asla. Onun kendine mahsus kanunları vardır. Bu yolda Zehaba kapılarak işlenen en büyük hatalardan birisi de bir dili sadece az çok mantığa dayanan gramer ile elde etmek istemektir. Eğer dilde gerçekten mantık hükmü sürseydi, "*Sobayı yak.. Lambayı yak !*," gibi sözleri kullanmamız lâzımdı. Çünkü mantık ile söylememiz lâzım gelirse *soba* ve *lamba* değil, *sobanın içikteki odun veya kömür*, *lambanın gazı veya fitili* yandığı için, "*sobanın odun veya kömürünü yak !. lambanın gaz veya fitilini yak !.*" şeklinde emirler vermemiz icab eder. Yine söylenenleri mantıkla kavramağa uğraşsaydık, dünyada fransızca *cafe chantant* sözünü anlamamız kabil olmayacaktı. Zira gramerdeki şekline göre *chantant* bir part. pres. dir. Muhakkak "şarkı söyleyen,, manasına gelir. Şu halde mantık ile tercüme edilecek olursa, *Çafe chantant'a* "içinde şarkı söylenen, müzik olan kahvehane,, yerine "şarkı söyleyen kahvehane,, dememiz lâzım gelirdi. Halbuki "şarkı söyleyen,, değil, hatta "mırıldayan kahvehane,, bile dünyada görülmüş şey değildir, görülemezde... Sonra nasıl oluyor da bir önlükten bahsedilirken, almanca *mit lustigen Seidenbändern* "neşeli ipek saçakları olan,, diye ancak canlı için kullanılabilecek *lustig* gibi. bir sıfat kullanılmaktadır ? Bunu da mantık yoluyla kavramak imkânsızdır. Muharrire bunu söyleten veya yazdıran mantık kanunu değil dilin kendine mahsus kanunudur; ve biz onu okuduğumuz veya duyduğumuz "zaman manasız şey demiyoruz, bu kelimelerle ne söylenilmek istenildiğini hemen anlıyoruz. Gene mantıkla düşünülecek olursa almanca *Obst ist gesund* sözünü anlamağa imkân yoktur. Çünkü almanyada kesekâğıtlarının üstüne basılan böyle bir deyimi biz aslında "yemiş sağlam, sıhatlidir» manasına alacağımız yerde "yemiş yemek sıhhat verir,, gibi bir manaya almaktayız. İşte bu sebepten herhangi bir dili bilhassa yaşayan dilleri öğretenler talebelerine, o dilin ruhunu kavrayabilmeleri için, grameri öğretmekle beraber, mümkün olduğu kadar fazla okumalarını tavsiye ederler. Kolaylık olsun diye üzerinde tetkik yapılacak gramerler fonetik, tasrif bilgisi, mana bilgisi, sentaks ilâh. bölümlerine ayrılmıştır. Bütün bu bölümlere ayırmalar kelimelerin hal ve vaziyetlerine, cümlede birbirleriyle olan» münasebetlerine dayandığı için lengüistik tamamıyla bir kelime ilmidir diye biliriz.

Bir dilin tetkiki iki suretle kabil olur: önce formları, sonra da kelimeleri tetkik etmelidir. Fakat kelimeleri ciğerlerimizden boşalan havanın boğazımızda ve ağızımızda konuşma alet ve vasıtalarımızla vücuda getirilmiş ses teşekkülleri olarak değil, onları içimizde husule gelen, başkalarına ulaştıracağımız psikolojik hâdiselerin bir aracısı olarak tetkik etmeliyiz, Bu tetkik tarzlarının birbirinden ayrılması kabil değildir,

Her ne de olsa lengüististiğin bir kolunda bu, diğerinde öteki tarz siklet merkezini teşkil eder. Hangi tetkik şeklinde olursa olsun mütalaa-larımızı, yukarda da söylediğimiz gibi, iki türlü yapabiliriz : 1 - ya tarih bozunca mutaalarımızı ilerletiriz ki, buna uzunluğuna tetkik denir, 2 - yahut sınırlanmış bir zaman içerisinde mütalaa-larımızı yaparız ki, buna da genişliğine tetkik adı verilir.

Adları hemen hemen birbirinin tercümesinden ibaret oldukları halde, bugün dil ilminde lengüistik ve filoloji diye iki tetkik şekli ayırmaktayız. Lat. *lingua* "dil,, kelimesinden gelen, yukarıda bahsettiğimiz lengüistik, dillerin mukayesesi ilmine verilen addır. Yunanca *philos logos* "dost,, ve "kelime,, sözlerinden teşekkül edip etimolojik manâsiyle kelime dostu demek olan filoloji ise bugün hemen hemen tamamen ayrı bir manaya gelmektedir. Filoloji, dilin en küçük birliği olan kelimelerin ve konuşma şekillerinin bir dilde veya türlü dillerde mukayesesi, onlardan ve bütün diğer tabîi veya tarihî ilimlerden ve bizzat lengüistikten de faydalanarak kurulan ilim binasının adıdır.' Bu yüzden lengüistik filolojinin bir kısmı değil, belki ona yardım eden bir ilimdir, onun amacı da yine filolojidir. Ancak bu sonuncusu, yani filoloji eliyle bir milletin kültürü tetkik ile meydana çıkarılabilir.

Şimdi bu kısa tetkikimizi toparlıyalım: Lengüistik, bir cemiyet ilmi ve bu itibarla da tarihî bir ilimdir. Ancak bu ilim şubesinin ruhbilim, estetik, edebiyat, etnoloji, din tarihi gibi manevî ve hatta coğrafya, fizik, fizyoloji gibi tabîi ilimlerle sıkı ilgisi vardır.

Bibliyografya:

- Hermann Güntert* : 1936 yaz esmesterinde okuduğu «Grundfragen der Sprachforschung» adındaki dersin notları.
» : Grundfragen der Sprachwissenschaft (Wissenschaft and Bildung No. 210) Leipzig 1925.
- A. Meillet* : Linguistique (de la methode dans les Sciences deuxieme serie).
- Ferdinand de Saussure* : Cours de linguistique generale, 3 e edition, Paris 1931.
- J. Vendryes* : Le langage introduction linguistique à l'histoire, Paris 1939.
- E. Weisgerber* : Muttersprache und Geistesbildung, Göttingen 1929.